

ВІДГУК

на дисертацію Рустамян Сатенік Тігранівни «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 222 –

Медицина

Актуальність теми дисертаційної роботи. Сучасне лікування термінальної стадії хронічної хвороби нирок передбачає обов'язкове використання методів нирковозамісної терапії – програмного та перитонеального діалізу, а також трансплантації нирок. Впровадження цих методів у повсякденну лікарську практику сприяло реальному подовженню життя пацієнтів, вселило надію на можливість пацієнтів на діалізі або ж з пересадженими нирками жити повноцінним життям протягом тривалого періоду.

Однак, з часом з'ясувалось, що ці пацієнти, перебуваючи на діалізній терапії помирають не власне від ниркової патології, не від змін, обумовлених нирковою недостатністю, а від серцево-судинних ускладнень. Тобто, було встановлено наявність факторів кардіоваскулярного ризику у цих пацієнтів, впливаючи на які можна запобігати передчасній смерті пацієнтів.

З іншого боку, з'ясувалось, що якість життя і передчасна смертність також визначається сукупністю інших захворювань, які визначаються як коморбідні стани. Першочергове значення серед цих станів має цукровий діабет, який спочатку виступає у ролі ініціюючого фактора ураження нирок, а у подальшому виступає у ролі тригера різноманітних ускладнень. Тобто, сьогодні важливою умовою збереження і подовження життя пацієнтів, які перебувають на нирково-замісній терапії є комплекс заходів, спрямованих на зменшення кардіоваскулярного ризику, у якому найважливіше значення має покращення якості життя. І в аспекті покращення якості життя

найважливішим є усунення тривоги та депресії у пацієнтів, зростання прихильності до медикаментозної терапії коморбідних станів та покращення комплаєнсу «лікар-пацієнт».

Сьогодні в усьому світі йде пошук альтернативних шляхів розв'язання цих завдань. І цьому аспекті тема дисертаційної роботи Рустамян С.Т. «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції» є актуальною, а проведені дослідження значущим та важливим з теоретичної та практичної точки зору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дана дисертаційна робота є фрагментом науково-дослідної роботи кафедри внутрішньої медицини №2 з професійними хворобами Полтавського державного медичного університету (м. Полтава) «Дослідження оцінки поєданого впливу факторів кардіоваскулярного ризику на коморбідний перебіг артеріальної гіпертензії, ішемічної хвороби серця і хронічної хвороби нирок, особливості профілактики та реабілітації» (№ держреєстрації 0119U102851). Авторка дисертації є співвиконавцем роботи.

Особистий внесок автора в отриманні наукових результатів, представлених у дисертації. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням дисертантки. Спільно з науковим керівником було обрано вибір напрямку роботи, сформульовані мета і завдання дослідження. Авторка дослідження самостійно проаналізувала сучасну літературу з проблеми, що вивчається, здійснила інформаційний та патентний пошук. Усі клінічні спостереження, аналіз архівної документації, результатів клініко-лабораторних та клініко-інструментальних досліджень проведений безпосередньо здобувачкою. Дисертантка брала безпосередню участь у стаціонарному та амбулаторному веденні пацієнтів, які знаходились на діалізній терапії (програмному та перитонеальному діалізі). Дисертантка особисто написала всі розділи дисертаційної роботи, провела медико-статистичний аналіз отриманих даних. Оформлення дисертаційної роботи,

формулювання висновків, практичних рекомендацій виконане автором самостійно.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Дослідження ґрунтується на достатньому за обсягом клінічному матеріалі (загалом 114 пацієнтів: 44 пацієнти, що перебували на програмному гемодіалізі, 21 – перитонеальному та 49 осіб, які склали контрольну групу – пацієнти з хронічною хворобою нирок ХХН I-II стадій) з використанням високоінформативних методів дослідження. Достовірність отриманих в дисертації результатів забезпечені вірним методологічним та методичним підходами. Клінічні, лабораторні, інструментальні, статистичні методики обрані відповідно до логіки дослідження, є сучасними і методологічно обґрунтованими. Етапи дослідження виконані відповідно загальної ідеї роботи і є послідовними. Перед початком дослідження визначені критерії включення пацієнтів в дослідження і виключення з нього, задеклароване дотримання біоетичних принципів і прав пацієнта, що засвідчено відповідними документами комісії з біоетики. Групи спостереження створені адекватно сформульованій меті і завданням у відповідності із вимогами для коректності статистичної обробки результатів дослідження. В роботі були використані дані медичної документації, клінічного, лабораторного, інструментального досліджень, медикосоціальні характеристики, методи описової, аналітичної статистики та прогнозування. Дисертантом проведено статистичну обробку матеріалу на сучасному рівні з використанням описової статистики, як параметричні так і непараметричні методи статистики. Таким чином, сучасний методичний рівень роботи, відповідність вибірки критеріям репрезентативності, висока інформативність використаних методів дослідження та адекватність статистичного аналізу дозволяють вважати результати дослідження, наукові положення, висновки і рекомендації достовірними та науково обґрунтованими.

Новизна дослідження та одержаних результатів відповідає заявленому рівню роботи, викладена доступно і обґрунтовано. Автором вперше обґрунтовано клінічні особливості поєданого перебігу термінальної ниркової недостатності асоційованої з цукровим діабетом 2 типу та доведено, що у пацієнтів з цукровим діабетом 2 типу, які перебувають на діалізісній терапії перебіг захворювання частіше ускладнюється і проявляється швидким прогресуванням ускладнень та погіршенням їх перебігу.

Авторка дослідження вперше виявила тісний зв'язок між тривожно-депресивними розладами, показниками якості життя та прихильністю до лікування у діалізісних хворих, незалежно від методу ниркової замісної терапії.

Вперше встановлено позитивний клінічний ефект від додаткового призначення і проведення арт-терапії, який визначався зменшенням проявів тривожно-депресивних розладів, збільшенням прихильності до проводимої терапії та покращенням якості життя. Одночасно покращувався комплаєнс між лікарем і пацієнтом.

Науково обґрунтовано та розроблено алгоритм комплексної терапії пацієнтів з поєднаним перебігом хронічної хвороби нирок V стадії з цукровим діабетом 2 типу, яка включає не лише власне проведення діалізісної терапії та корекцію показників вуглеводного обміну, але і зменшення проявів тривожності та депресії, які суттєво впливають на якість життя, прихильність до проводимої терапії та комплаєнс між лікарем і пацієнтом, що, у свою чергу, зменшує кардіоваскулярний ризик, покращує якість та подовжує тривалість життя діалізісних пацієнтів.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертаційної роботи Рустамян С.Т. відображені у наукових публікаціях згідно вимог МОН України у 12 наукових працях, з яких:

- 5 публікацій, що опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України.

- 2 публікацій, що опубліковані у періодичних фахових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection.
- 1 публікація у періодичних виданнях України
- 4 публікації у збірках матеріалів науково-практичних конференцій.

Відповідно пункту 8 Постанови «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукові установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022р. №44 до публікацій здобувача за темою дисертації із вищевказаних зараховуються:

- 5 публікацій у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України.
- 2 публікацій, що опубліковані у періодичних фахових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection.

Дисертація оформлена згідно існуючих вимог і містить повноту інформації щодо основних положень, наукових трактувань, заключень, висновків та практичних рекомендацій, з повноцінним відображенням змісту відповідних розділів дисертаційної роботи.

Практичне значення результатів дослідження: Проведене дисертаційне дослідження є практично орієнтованим, оскільки у ньому обґрунтовано важливість виявлення психосоціальних факторів ризику як складової загального кардіоваскулярного ризику та визначення особливостей реалізації несприятливого впливу психосоціальних факторів на прихильність до лікування та якість життя пацієнтів.

Висновки роботи мають першочергове значення для загальнолікарської практики, так як у позадіалізний період ці пацієнти перебувають під патронатом сімейного лікаря і саме він повинен проводити медикаментозне і немедикаментозне лікування супутньої патології, включаючи і тривожно-депресивні розлади. Висновки роботи також важливі для усвідомлення важливості комплаєнсу «лікар-пацієнт», який визначає як прихильність до проводимої терапії, так і покращує якість життя. У цьому

аспекті впровадження у комплексне лікування ізотерапії, як методу арт-терапії є безумовною практичною родзинкою цього дослідження, оскільки ізотерапія забезпечувала психотерапевтичну корекцію без додаткового медикаментозного навантаження пацієнта.

Однак, найбільше значення отримані результати мають для лікарів діалітичних центрів, так як одночасно з проведенням діалітичної терапії вони повинні одночасно діагностувати наявність тривожності та депресії, проводити оцінку якості життя та у співпраці з сімейними лікарями сприяти корекції виявлених порушень. Досягнути мети можна застосовуючи арт-терапію у комплексній терапії таких пацієнтів.

Результати проведеного дослідження впроваджені у практичну діяльність центру нефрології та діалізу КП «Полтавська обласна клінічна лікарня ім. М.В. Скліфосовського ПОР», ОКНП «Чернівецька лікарня швидкої медичної допомоги», КНП «Тернопільська комунальна міська лікарня №2», КНП СОР «Сумська обласна клінічна лікарня».

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Ознак фальсифікації, компіляції, плагіату та інших порушень норм академічної доброчесності, наукової етики і моралі не встановлено.

Повнота та викладення матеріалів дисертації. Дисертаційна робота Рустамян С.Т. «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції» написана за класичними принципами. Дисертація надрукована на 165 сторінках друкованого тексту і складається з анотації, вступу, огляду літератури, матеріалів і методів, двох розділів власних спостережень, аналізу і узагальнення результатів дослідження, висновків, практичних рекомендацій, списку використаної літератури, що містить 268 джерел (12 кирилицею та 256 латиницею) та двох додатків. Робота ілюстрована 29 таблицями і 10 рисунками.

Оцінка структури дисертації. Вступна частина написана повноцінно і включає усі складові, передбачені вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

У Вступі дисертантка розкриває актуальність обраної проблеми та обґрунтовує доцільність досліджень. Мету сформульовано чітко і конкретно, завдання дослідження викладені логічно і послідовно.

Розділ 1. Огляд літератури проведено з використанням достатнього об'єму вітчизняної та зарубіжної літератури.

Розділ 2. Другий розділ містить загальну характеристику хворих, розподіл їх на групи, дизайн дослідження, описання застосованих методів дослідження та методик, які дисертантка використала при проведенні дослідження. Дизайн дослідження і розподіл на групи організовані правильно, методи, використані у дослідженні сучасні і відповідають завданням роботи.

Розділ 3. В третьому розділі «Клінічна оцінка кардіоваскулярного ризику у хворих, що перебувають на нирково-замісній терапії, обумовленій несприятливим впливом психосоціальних факторів в умовах коморбідності» дисертантка визначає особливості кардіоваскулярного ризику та його вплив на перебіг основного захворювання, а також загальну структуру коморбідної патології у хворих, що перебувають на програмному та перитонеальному діалізі, з урахуванням наявності цукрового діабету 2-го типу. У подальшому дисертантка проводить вивчення особливостей вегетативних порушень, психологічного статусу у хворих на програмному та перитонеальному діалізі з урахуванням наявності цукрового діабету 2-го типу, оцінку якості життя та оцінку прихильності до лікування пацієнтів, що перебувають на програмному та перитонеальному діалізі, а також вплив тривожно-депресивних розладів на рівень кардіоваскулярного ризику у хворих на програмному та перитонеальному діалізі з урахуванням наявності цукрового діабету 2-го типу.

З'ясувавши ці особливості, дисертанка у наступному, четвертому розділі «Ефективність корекції психосоціальних факторів як складової кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі через 12 місяців спостереження» вивчає динаміку клінічних змін, лабораторних показників, а також змін показників тривожності і депресії, якості життя та прихильності до лікування у пацієнтів яким не проводили ізотерапію та у групі пацієнтів, яким проводили цей різновид немедикаментозного лікування. З'ясувалось, що проведення арт-терапії сприяє зменшенню тривожності та депресії, збільшує прихильність до медикаментозної терапії та покращує якість життя. Одночасно у цих пацієнтів нормалізується артеріальний тиск та показники ліпідного обміну, що у сукупності зменшує ступінь кардіоваскулярного ризику.

У наступному розділі наведені узагальнення отриманих даних та порівняння основних результатів дослідження з даними літератури.

Основні положення, результати та висновки проведеного дисертаційного дослідження надруковані у фахових наукових виданнях відповідно до сучасних вимог до наукових публікацій.

Висновки дисертації логічно витікають з аналізу і узагальнення результатів дослідження, та повністю відповідають положенням, сформульованим в меті і завданнях. Практичні рекомендації детально розкривають їх зміст і можуть бути безпосередньо використані в закладах практичної охорони здоров'я. Дисертаційне дослідження містить дані, що складають новизну в теоретичному і практичному відношеннях.

Аналіз та обговорення результатів. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, у якому чітко визначені мета і завдання, вірно обрані методологічні і методичні інструменти, витримана послідовність наукового пошуку з наступним порівнянням аналізу даних. Вищесказане дозволяє вважати, сформульовані в дисертації положення, висновки і практичні рекомендації є науково обґрунтованими. Принципових зауважень до дисертації немає. Але слід відзначити, що розділи власних

досліджень дещо перевантажені таблицями, в тексті дисертації є окремі невдалі словосполучення та стилістичні помилки, які не впливають на загальне позитивне сприйняття роботи і не знижують наукової вагомості та практичної значущості даного дисертаційного дослідження.

У порядку дискусії хотілося б дізнатися відповіді на такі запитання:

1. Зважаючи на існуючий кардіоваскулярний ризик чи були вікові та гендерні особливості у показниках тривожно-депресивних розладів у пацієнтів з коморбідною патологією і у пацієнтів з цукровим діабетом?
2. Чи доцільно використовувати немедикаментозні методи лікування і профілактики тривожно-депресивних розладів у пацієнтів з хронічною хворобою нирок у додіалізний період?

ВИСНОВОК.

Дисертаційна робота Рустамян Сатенік Тігранівни «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції» є цілісним і завершеним науковим дослідженням, що містить нове рішення актуальної наукової задачі – визначення особливостей психосоціальних факторів як складової кардіоваскулярного ризику у хворих, що перебувають на нирково-замісній терапії з урахуванням наявності цукрового діабету 2-го типу та ефективності немедикаментозної корекції виявлених порушень, взаємопов'язаних з психологічним станом, з метою підвищення показників якості життя та покращення прихильності до лікування.

Таким чином, дисертаційна робота Рустамян С.Т. за актуальністю, методичним підходом її виконання, науковою новизною, обґрунтованими результатами дослідження, практичним значенням та оприлюдненням отриманих результатів в наукових працях відповідає вимогам затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. №40 та постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор Рустамян Сатенік Тігранівна має необхідний рівень компетентностей та заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 22 – Охорона здоров'я за спеціальністю – 222 Медицина.

Офіційний опонент

Завідувач кафедри внутрішньої медицини 2 та фтизіатрії

Дніпровського державного медичного університету

доктор медичних наук, професор _____ Олександр КУРЯТА

10.10.2022

Особу та підпис Олександр Курята

перевірено

Відповідальна особа Устим секретар, проф. Н. ОЖУП

Устим